

REALISMUS A NATURALISMUS VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE

Společnost se v 19. století výrazně proměnila. Od ruční výroby přešla ke strojní velkovýrobě v továrnách. Staví se železnice, lokomotivy, mosty a rozrůstají se velká průmyslová centra v Anglii, Francii a Německu. Symbolem průmyslové revoluce se stal **parní stroj** a ve druhé polovině 19. století **Edisonova žárovka** (vynalezena 1879). **Druhá průmyslová revoluce** je spojována s elektrifikací. Většina obyvatel se soustřeďuje ve městech. Mění se životní styl a priority. Zlepšují se životní podmínky a vzdělanost obyvatel. Během 19. století se **zdvojnásobil počet obyvatel** Evropy na 408 milionů. Vědci rozvíjejí nové teorie o člověku a přírodě (**Darwinova evoluční teorie**). Nové objevy a vynálezy umožňují svět lépe poznávat (mikroskop, rentgen), třídit (periodická soustava prvků), komunikovat (telegraf, fonograf, telefon, psací stroj), zobrazovat (fotografie) a ničit (dynamit).

Viktorie v roce 1840 je zachycena na jedné z prvních fotografií.

Palác Opery v Paříži (Palais Garnier) je typickým příkladem eklektismu – mísení historických slohů. Je to největší divadlo v Evropě, dějiště muzikálu *Fantom opery*.

Eiffelova věž v Paříži byla postavena v roce 1888.

Hospodářsky nejsilnější zemí je Velká Británie, kde vládne **královna Viktorie**. V Rusku zrušil car **Alexandr II. nevolnictví**. V Americe zuří **občanská válka Severu proti Jihu**, která přinesla konec otrokářství. Vzniká nová vrstva společnosti – buržoazie. Autoritami se stávají vědci, vynálezci a průmyslníci. Církev ztrácí vliv ve všech oblastech a šíří se ateismus. Důraz na vědecké poznání se projevuje i v nazírání na společnost (**pozitivismus**). Zkoumání psychiky je založeno na **psychoanalýze (Sigmund Freud)**, šíří se revoluční myšlenky **Karla Marxe**. Rozvoj vědy a techniky a potřeba objektivního poznání podnítila vznik nového způsobu zobrazování skutečnosti – **realismus**. Pravdivý popis života ve společnosti byl přítomen v řadě děl již od dob antiky, ale ve druhé polovině 19. století přibyla vědomá sociální kritika. Spisovatelé chtěli společnosti nastavovat pravdivé zrcadlo.

V architektuře 2. poloviny 19. století pokračuje **historismus** – uplatňování minulých slohů v současných stavbách a přestavbách. Použití různých slohů v jedné stavbě je typické pro **eklektismus** (Palais Garnier v Paříži). Používaly se **nové materiály** (železo, litina, sklo a beton), které se začaly uplatňovat nejdříve v technických stavbách (mosty, viadukty, haly, skladiště), ale postupně i v obchodních domech (Glaskow – Gardner a syn), průmyslových palácích (Crystal Palace v Londýně) a společenských prostorech, například v hudebních dómeh, v knihovnách a na nádražích.

V hudbě se spíše než novými hudebními postupy projevuje realismus v textech. Typickým příkladem je opera *Carmen* skladatele Georgese Bizeta. Ve druhé polovině 19. století dále tvořili **Giuseppe Verdi**, **Petr Iljič Čajkovskij**, **Nikolaj Andrejevič Rimskij-Korsakov** a **Johann Strauss mladší**, král valčíků.

Nejvýznamnějším sochařem 2. poloviny 19. století byl **Auguste Rodin**. Jeho realistické postavy byly tak dokonalé, že byl podezírán, že je odlévá podle mrtvých těl. Stal se inspirací nejen pro realisty, ale i pro impresionisty. Některé Rodinovy sochy jsou až naturalistické. V roce 1855 se v Paříži konala světová výstava. Protože malíři **Gustavu Courbetovi** nechtěli vystavit jeho „příliš realistické“ obrazy, postavil si vlastní pavilon s názvem **Realismus**, v němž vystavil čtyřicet svých obrazů. Proto se začal nový styl zobrazování skutečnosti nazývat realismem. Realističtí malíři byli kritizováni za výběr témat, například francouzský malíř **Jean-Francois Millet** maloval obyčejné venkovany na poli. Francouzský malíř **Eduard Manet** pobouřil Pařížany obrazem *Snídaně v trávě* s nahou dívkou v popředí. Významným ruským realistickým malířem byl **Ilja Repin**.

Eduard Manet namaloval slavný obraz *Snídaně v trávě* (1863).

Realismus (z latinského *realis* = skutečný) je umělecký směr vzniklý ve Francii ve druhé polovině 19. století.

Znaky realismu:

- **pravdivý obraz** skutečnosti (bez přikrášlování)
- **usilování o objektivitu** (snaha potlačit pocity a názory autora, autor je nestranným pozorovatelem)
- **typizace** – výběr témat i hlavních postav je veden snahou po zobrazení běžných lidí, vztahů a situací
- **kritika** společnosti – koncem 19. století zaznívá ostrá sociální kritika
- **vědecké studium** a zkoumání (spisovatel využívá poznatků historie, psychologie a sociologie)
- **oblíbeným žánrem se stává román**, který dává více prostoru k zobrazení nitra postavy, jejího vývoje a složitých vztahů ve společnosti
- **používání různých vrstev jazyka** (nářečí, slang i argot); spisovatelé chtějí pravdivě zobrazit prostředí a charaktery

Maliř Gustave Courbet zachytil sám sebe na obraze *Setkání*.

Kritický realismus:

Tento termín zavedl spisovatel Maxim Gorkij. Zpočátku se jím označoval ruský realismus (Turgeněv, Gončarov, Ostrovskij, Tolstoj, Dostojevskij, Čechov), později jakýkoli realismus, který stavěl do centra kritiku sociálních rozporů.

Jean-Francois Millet – *Sběračky klasů*

Mezi jeho hlavní představitele patřil **Honoré de Balzac**, který se snažil zpodobnit francouzskou společnost v románovém cyklu **Lidská komedie**. Tvůrcem psychologického románu byl **Gustave Flaubert**. Další francouzský spisovatel **Guy de Maupassant** psal realistické až naturalistické povídky.

V Anglii se proslavil příběhy s dětskými hrdiny **Charles Dickens**, jehož romány byly mnohokrát zfilmovány (**Oliver Twist**). V Rusku souvisela metoda realismu s potřebou upozornit na utrpení nevolníků a bídu poddaných. Spisovatel **Nikolaj Vasiljevič Gogol** psal povídky, romány a také vytvořil satirické drama **Revizor**. Vtipně napsané jednoaktovky **Antona Pavloviče Čechova** se staly populární i u nás, drama **Višňový sad** je považováno za symbolické podobenství o změnách feudálního Ruska.

Spisovatel, filozof a filantrop **Lev Nikolajevič Tolstoj** zobrazil ve svém románu **Vojna a mír** napoleonské války na pozadí osudů několika rodů. Dokázal se však vcítit i do psychiky ženy a napsal román **Anna Karenina**, který byl také několikrát zfilmován. **Ivan Sergejevič Turgeněv** proslul líčením přírody a zobrazením generačních konfliktů lidí na venkově. Spisovatel a kritik **Ivan Alexandrovič Gončarov** napsal román **Oblomov**, kde vykreslil statkáře Oblomova jako snílka a „zbytečného člověka“. **Fjodor Michajlovič Dostojevskij** je považován za zakladatele ruského psychologického románu.

Historickými romány se proslavil polský spisovatel **Henryk Sienkiewicz**. V severské literatuře jsou zakladateli moderního dramatu norský básník a dramatik **Henrik Ibsen** a švédský dramatik **August Strindberg**. V USA psali své cestopisné a dobrodružné příběhy **Mark Twain** a **Jack London**.

Naturalismus (z latinského natura = příroda) je umělecký směr, který vznikl z realismu na konci 19. století. Souvisí s rozvojem vědy a **aplikací poznatků z přírodních nauk na lidskou společnost** (darwinismus, determinismus). Naturalismus zdůrazňuje vliv **dědičnosti** na člověka, který je omezen svou biologickou podstatou a podléhá vlastní **pudovosti**. Také vliv prostředí je natolik silný, že se člověk nemůže vymanit ze sociálně slabého prostředí.

Znaky naturalismu:

- tématem jsou **negativní jevy** ve společnosti (chudoba, nemoci, alkoholismus, kriminalita)
- realisticky věrné zobrazení postav a situací popsaných do všech detailů (např. umírání)
- **pesimismus** – člověk je loutkou v rukou osudu
- užívání všech vrstev jazyka (nářečí, vulgarismy, slang)

Typickým žánrem se stal společenský román nebo románová kronika, kde je zobrazeno několik generací rodu v širším historicko-sociálním kontextu. Hlavním představitelem je francouzský spisovatel a teoretik **Émile Zola**. K naturalismu můžeme rovněž zařadit některé povídky **Guy de Maupassanta** a některé části románů **Fjodora Michajloviče Dostojevského**.

Auguste Rodin naturalisticky ztvárnil starou kurtizánu.

Opakování:

- 1 Které změny nastaly ve společnosti v 19. století?
- 2 Které teorie ovlivnily lidské vnímání?
- 3 Jak v tomto období vypadala architektura?
- 4 Jmenujte významné skladatele a umělce.
- 5 Vysvětlete pojem realismus.
- 6 Co je typické pro naturalismus?

GUSTAVE FLAUBERT [flobér]

* 1821 v Rouenu, † 1880 v Canteleu

Byl francouzský spisovatel, který tvořil v období přechodu od romantismu k realismu a naturalismu. Narodil se v lékařské rodině. Studoval práva v Paříži, kde se seznámil s Victorem Hugem. Dalších studií se vzdal kvůli epilepsii. Protože byl finančně zabezpečený, mohl si dovolit pracovat na venkově a každé dílo několikrát přepracovával. Žil samotářsky, ale hodně cestoval. Navštívil Itálii, Řecko, Tunis, Blízký východ i Egypt. Ve svém díle se zaměřoval na co nejobektivnější zachycení psychologických problémů.

Román **Paní Bovaryová** je možné srovnávat s dílem ruského spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého **Anna Karenina**. Obě ženské postavy, Ema i Anna, jsou v manželství nešťastné a **východisko najdou v nevěře**. Na rozdíl od Anny Ema manželovi nevěru nepřizná a vrství jedno selhání na druhé. Obě ženy končí svůj život shodně – **sebevraždou**. Anna proto, že se nemůže vrátit do společnosti, která ji odmítá, Ema proto, že **nedokáže ustát nápor reality**.

Flaubertovým románem *Bouvard a Pécuchet* se inspirovali tvůrci slavného televizního seriálu *Byli jednou dva písaři*.

Ve svém dalším psychologicko-společenském románu **Citová výchova** se Flaubert opět zabývá **tématem ztráty iluzí**. Najdeme v něm shodné rysy s románem *Paní Bovaryová*. Hlavní hrdina Frédéric Moreau je stejným snilkem jako Ema. Oba **sní o lepším životě**, avšak Ema se pro to rozhodne něco udělat a chvílemi se její sny plní, kdežto Frédéric zůstane pouze u svých snů. Hrdina prožívá zklamání, rozčarování a beznaděj, protože se utápí ve **snění a nečinnosti**. K ničemu jinému se neodhodlá.

Flaubert napsal také historický román čerpající z dějin **starověkého Kartága** pod názvem **Salambo**. Ve svém nedokončeném románu **Bouvard a Pécuchet** [buvá a pekyš] autor seznamuje čtenáře s poznatky soudobé vědy. Dědictví umožní dvěma písařům, aby se přesunuli na venkov a věnovali se své vášni pro různé **pseudovědecké pokusy**. Činí tak s velkou dávkou **naivity a diletantismu**, a proto větší na jejich pokusy končí groteskními katastrofami.

Flaubertův román *Paní Bovaryová* byl mnohokrát zfilmován, naposledy s Mlou Wasikowskou v hlavní roli.

★ ZAJÍMAVOST

Za román *Paní Bovaryová* byl Flaubert stíhán za urážku veřejné mravnosti a manželské instituce. Katolická církev zařadila jeho romány na index zakázaných knih.

📖 SLOVNÍČEK POJMŮ

bovarismus = termín je odvozený od postavy paní Bovaryové; člověk uniká do svých představ a vzdaluje se skutečnému životu

💡 VĚDELI JSTE, ŽE...?

Flaubert nesnášel lidskou hloupost a maloměstství. Rozhovory ve společnosti tak pro něj byly často utrpením.

📖 PANÍ BOVARYOVÁ (1857)

Psychologický román popisuje mladou Emu, která touží po vášnivě lásce a dobrodružství, ale v manželství se dočká jen zklamání. Karel ji sice nade vše miluje, ale nedokáže projevovat hluboké city. Emu nenaplní ani narození dcery Bertý a odloží ji k chůvě. Nudí ji i maloměstské prostředí, v němž žije. Ema hledá únik z nudy v milostných dobrodružstvích. Je rozmařilá a rozhazuje peníze. Způsobí si tak existenční problémy, je bezradná a vše řeší sebevraždou. Až po její smrti se Karel dozví o nevěřích. Protože ji příliš miloval, spáchá i on sebevraždu.

Tak se tedy u ní smyslná žádostivost, touha po penězích a melancholie, plynoucí z vášně, sloučily do jediného utrpení — a místo aby se snažila odvrátit od něho mysl, upínala se k němu, podněcovala svou bolest a využívala k tomu všech příležitostí. Dráždilo ji špatně servírované jídlo nebo nezavřená dveře, stýskala si nad sametem, který nemohla mít, nad štěstím, které jí chybělo, nad svými příliš náročnými sny a příliš těsným domem. Hluboce ji hnětlo, že Charles zřejmě vůbec nemá tušení o jejím utrpení. Jeho přesvědčení, že ji dělá šťastnou, jí připadalo jako hloupá urážka a jeho sebejistota jako nevděk. Pro koho je vlastně ctnostná? Copak překážkou všeho jejího štěstí, původcem celé její bídny není vlastně on, jako ostrý bodec celého toho řemenu, který jí ze všech stran svírá? Přenesla tedy výlučně na něho veškerou nenávisť, která vyplývala z jejich potíží. Všechna snaha ji potlačit nenávisť jenom zvyšovala, neboť marné úsilí se ještě připojilo k ostatním důvodům k zoufalství a ještě více přispělo k odcizení. Vlastní mírnost jí byla důvodem ke vzpouře. Domácí všednost ji dováděla k snění o přepychovém životě a manželské nečinnosti v ní probouzely cizoložné choutky. Byla by si přála, aby jí Charles bil, aby ho mohla větším právem nenávidět, mstít se mu. Někdy pocítovala údiv nad krutými představami, které jí napadaly; musí se dále usmívat, slyšet stále opakovat, jak je šťastná, předstírat, že opravdu šťastná je, tvářit se tak, aby tomu všichni věřili?

Přeložil Miroslav Jindra

Otázky a úkoly pro rozbor textu a k zamyšlení:

- 1 Jaký životní pocit Ema prožívá?
- 2 Co je jeho příčinou?
- 3 Je vám tato postava sympatická? Zdůvodněte proč.

Opakování:

- 1 Co zachycuje Flaubert ve svých románech?
- 2 Jaký konflikt řeší Ema Bovaryová?
- 3 Proč tento román kritizovala církev?
- 4 Vysvětlete pojem „bovarismus“.
- 5 Proč bylo téma manželství v tehdejší literatuře tak časté?